

Мотиваційні фактори формування професійної спрямованості молоді

Фундаментальні мотиваційні причини самовизначення (інтерес, потреби, ентузіазм, фамільні підстави) юності професіонала визначаються у виробі.

Ключові слова: спонука, привід, інтерес, професійне самовизначення.

Фундаментальные мотивационные причины самоопределения (интерес, потребности, энтузиазм, фамильные основания) юности профессионала определяются в изделии.

Ключевые слова: побуждение, повод, интерес, профессиональное самоопределение.

Людина існує на землі і стверджується як особистість через трудову діяльність, завдяки якій здійснюється її включення в життя суспільства, добуваються засоби для існування, задовольняються потреби.

Сьогодні соціально-економічна ситуація стає все динамічнішою, кардинально змінився ринок праці. Інтенсивний розвиток економіки обумовив необхідність професійної мобільності і конкурентоспроможності робітників. Постає питання вибору професії.

Вибір професії – це досить складний та тривалий мотиваційний процес, адже від правильного вибору професії найбільше залежить задоволення людини власним життям [4].

Професійне самовизначення є важливим фактором самореалізації особистості в конкретній професії. Постійний пошук свого місця в світі професій дозволяє особистості віднайти себе як фахівця, спеціаліста, потрібного суспільству.

Професійне самовизначення істотно впливає на формування життєвої перспективи: на шлюбно-сімейні стосунки, матеріальне благополуччя, психологічну гармонію, самооцінку, на місце проживання, поїздки і переїзди, й на багато іншого – важко назвати хоча б один аспект способу життя, на який не впливав би істотно вибір професії, зроблений після закінчення школи.

Вже з перших кроків дитини батьки задумуються про її майбутнє, уважно слідкують за інтересами і схильностями своєї дитини, стараються визначити й передбачити її професійну долю. На завершальному етапі навчання в школі питання вибору професії набувають особливої гостроти.

Саме в юному віці істотно змінюються внутрішні умови, які опосередковують зовнішній вплив на особистість. Потреба у самовизначенні стає головною, виникає внутрішня тенденція до інтеграції вже наявних властивостей і ставлень, оскільки формування життєвого плану, мотивів вибору потребує внутрішньої узгодженості та цілісності. Нерідко професійні плани підлітків розпливчасті, аморфні, мають характер мрії. Вони частіше всього вбачають себе у різних емоційно-привабливих для себе професійних ролях, але кінцевого психологічно-обґрунтованого вибору зробити не можуть.

Психологічний зміст процесу професійного самовизначення полягає не лише в спрямованості на вибір конкретної професії, але і в знаходженні внутрішніх, психологічних підстав такого вибору [1, С. 63].

Отже, перш ніж вибрати своє робоче місце, людина вибирає те місце в житті, яке вона б хотіла зайняти, вступаючи в ту чи іншу професійну групу і те становище (матеріальне, соціальне, службове), якого вона хотіла би досягти завдяки своїй діяльності. Найбільшого значення мають ті компоненти життєвого плану, реалізація чи досягнення яких виявляється обумовленою вибором професії, що надає їм значення мотивів [7].

Аналізуючи проблему мотивації, слід чітко розрізнити мотив – як спонукання, що дійсно служить причиною виконання дій, і мотивацію або пояснення причин вже виконаних дій самим суб'єктом й суттєво може відрізнитися від істинних мотивів [9].

Актуальність питання мотиваційних факторів та їх впливу на обрання професії пояснюється з одного боку тим, що індивідуальні характеристики (установки, потреби, інтереси, рівень досягань, особливості інтелекту) значно впливають на вибір професій.

Відомий психолог Е.А. Клімов називає вісім факторів при виборі професії:

- позиція старших членів сім'ї;

- позиція товаришів;
- позиція вчителів, шкільних педагогів;
- особисті професійні плани;
- здібності;
- суспільне визнання;
- інформованість;
- задатки.

На вибір професії впливає безліч факторів, а саме соціо-економічний статус, інтелект, спеціальні здібності, стать, а також професія батьків. На думку Холланда, більшість соціальних та психологічних впливів, які спрямовуються на цей вибір, здійснюються в дитинстві [8]. Розглянемо вплив конкретних факторів на вибір професії:

Теорія Я-концепції. Сутність теорії полягає в тому, що людина прагне обрати професію, яка відповідає уявленням про себе (Super, 1963). Стверджуючись у професії, яка відповідає Я-концепції, людина досягає самоактуалізації.

Теорія особистісних рис. Основна ідея теорії полягає в тому, що існує співпадання між родом занять, які обирають люди, з їхніми рисами особистості. Відмінність від попередньої теорії в тому, що теорія рис має діло з фактичними, вимірюваними особливостями, а не з тим, як людина сприймає саму себе. Холланд (Holland, 1973) розробив систему підбору професії на основі ступеня виразності в індивіда 6 рис особистості: 1) реалістичність; 2) допитливість; 3) товарицькість; 4) жорстке слідування нормам та правилам; 5) ініціативність; 6) артистичність [5, С. 23]. Наприклад, людина, якій притаманні риси (2) і (5), могла би стати науковцем, а риси (3) і (4), – скажімо медичною сестрою.

Батьківські установки. Роу (Роу, 1957) вважає, що стосунки між батьками та дітьми призводять до формування у дітей установок, потреб та інтересів, одним із проявів яких у дорослому житті стає вибір професії.

Практичні міркування. У періоди економічного спаду та масового безробіття у людей може не бути вибору, та їм, можливо, потрібно буде обрати таку професію, яка дозволить знайти роботу та забезпечить засобами до існування. Трапляються випадки, коли, наприклад, мріючи бути музикантом, людина замість цього стає державним службовцем або медичним працівником [5].

Орієнтація на певний вид діяльності та вибір професії набуває широкого значення, виступає в якості однієї із сторін орієнтації соціальної – спрямованості індивіда на входження у певний соціальний клас, прошарок, соціальну групу суспільства.

Взагалі, над проблемою професійного вибору та мотивації працювали такі вчені як Є.П. Ільїн, Г. Крайг, І.С. Кон, Ф.У. Тейлор, Е. Мейо, Ф. Ротлісбергер, Д. Макгрегор, У. Уайт, Ф. Герцберг, К. Муздибаєв, Л.А. Головей.

У фундаментальних працях Л.І. Божович, В.С. Мерліна, К.К. Платонова професійна мотивація є характеристикою такого системоутворюючого фактору особистості, як професійна спрямованість, що характеризує ступінь прояву прагнення до оволодіння професією та бажанням працювати за нею.

Під мотивацією ми розуміємо чинники, що викликають активність і визначають її спрямованість. Мотивація обумовлює поведінку та діяльність, і здійснює вплив на професійне самовизначення, на задоволеність людини своєю працею. Професійна мотивація – це дія конкретних чинників, які обумовлюють вибір професії і тривале виконання обов'язків, які пов'язані із даною професією [1].

Ця інформація відображає деякі мотиваційні фактори, проте можна припустити, що вони носять швидше характер соціальних установок, ніж особистісних мотивів, тому що мотиви вибору і професійні цінності були виражені одними й тими ж поняттями, наприклад “зарплата”, “престиж”, “умови праці”, т.д. З цієї точки зору до мотивів можна з впевненістю віднести заробітну плату, організацію праці, можливість творчості, вид праці, умови праці, престижність, реалізація індивідуальних якостей, значимість роботи.

Як правило, дослідження, які присвячуються профспрямуванню, а саме питанню мотивації професійної направленості, показують, що на питання вибору професії відповідають тільки ті учні, які вже вибрали професію і з позицій сьогодення пояснюють, чому саме той, а не інший вид діяльності вони обрали.

Серед опитуваних школярів заробітну платню, як фактор, віднесли на перше місце. Висока зарплата, як мотиваційний фактор приводиться у багатьох дослідженнях. Виходячи з того, що відкрито, заявляти високі матеріальні потреби при Радянському Союзі вважалось аморально [10]. Огляд дослід-

жень ролі матеріального винагородження як мотиваційного чинника свідчить про неоднозначність результатів. Гроші, відповідно до даних різних досліджень, посідають третє-сьоме місце в ієрархії мотивів, які спонукають людину до трудової діяльності. Неоднозначність результатів пояснюється специфічністю вибірки обстежуваних, соціокультурним контекстом тощо. Загалом гроші, як генералізоване підкріплення, мають таку властивість, як “ненасичуваність” (грошей завжди не вистачає). Проте прагнення до матеріального збагачення з віком і з досягненням певного його рівня (достатнього для “нормальної” життєдіяльності) дещо зменшується. Наявність у людини достатньої кількості грошей ослаблює їхню роль як мотиваційного чинника. Людина, яка забезпечена фінансово, далеко не завжди візьметься виконувати нецікаву роботу тільки задля заробітку. Для деяких людей гроші – досить слабкий мотиватор: вони шукають спокій, творчість, прагнення розвиватися тощо. Для людини ж, якій бракує найнеобхіднішого, гроші – істотний мотиваційний фактор [2].

Без сумнівів можна класифікувати фактор престижності професії, який може бути також і соціальною установкою. До важливих мотивів можна віднести й потребу в реалізації індивідуальних особливостей, можливість заслужити повагу оточуючих, співвідношення інтересів, здібностей і можливостей.

Великою рідкістю є наявність таких факторів, як прагнення задовольнити в праці духовні потреби, наприклад, пізнавальні. Значним фактором є любов до людей, але проявляється він рідко, переважно в тих людей, які обрали професію педагога, лікаря, психолога.

Варто відзначити такі окремі фактори, як прагнення реалізувати своє покликання, прагнення участі в суспільнокорисній праці, самоствердження, самовдосконалення.

Проте мотиви щодо обрання професії у молоді не завжди є стійкими [3, С. 32]. Вони дуже часто міняються як і інтереси, погляди, світобачення. Неможливо і стовідсотково ранжувати мотиви, адже який би список не запропонував дослідник на достатньо великій вибірці, обов’язково знайдуться особи, які рідкісний фактор поставлять на перше, а найбільш розповсюджені – на останнє місце.

Значний вплив на вибір професії має взаємозв’язок між мотиваційними установками і сімейним вихованням. Діти не

рідко обирають професію, яку обрали їм їхні батьки, або яку вони спроможні дати дитині.

У мотивацію вибору професії великий внесок роблять деякі побутові фактори, такі як близькість вузу до дому, вступ до навчального закладу “за компанію” тощо.

По відношенню до школярів, які проживають у сільській місцевості, виявляється тенденція обирати професії промислового виробництва, що мотивується прагненням переїхати до міста. Таку групу мотивів можна назвати егоїстичними [5, С. 23]. Багато учнів сільських шкіл взагалі відмовляються відповідати на питання обрання професії, оскільки не мають що сказати. На запитання “Куди будеш вступати після школи?” відповідають “Піду в армію, щоб вдома не сидіти” або “Не знаю, що я вмію робити взагалі”.

Продовжуючи обговорення питання, потрібно повернутися до такого важливого фактора, як престиж професії. Серед молоді донедавна прослідковувалася втрата інтересу до професій типу “людина – техніка”. Ще наші батьки при соціалістичному устрої мріяли стати космонавтами, пілотами, авіаконструкторами, водіями військової техніки тощо. Мотивуючим фактором було піднесення НТР у світі. Після розпаду Союзу ці професії втратили популярність, престижу набули професії артиста, журналіста, хореографа, юриста, міліціонера, комерсанта. Проте здобути таку професію не кожному було матеріально під силу, і мрії ці залишалися мріями. Але необхідність ЗМІ, підвищення потреб людини в покращенні житлових умов і комфорту призвело до підвищення попиту на професіоналів-техніків. Оплата праці техніків, будівельників, програмістів, монтажників, слюсарів, сантехніків зросла, у зв’язку з підвищенням цін на житло, побутову техніку, будматеріали. Молодь вчиться самостійно за допомогою праці, здебільшого фізичної, заробляти кошти на задоволення власних потреб. Юний технік мотивує свій вибір взаємозв’язком інтересів і вмінь, можливістю заробити гроші, та користю, яку він приносить суспільству.

Вагоме місце посідає також вплив ЗМІ як фактор формування професійної спрямованості. Цей фактор впливає майже однаково на міську і сільську молодь, адже більшість вільного часу вона проводить біля екранів телевізора, переглядає журнали, сидить в інтернеті.

Підсумовуючи, варто сказати, що поведінка особистості, тим більше в ситуації вибору, майже ніколи не визначається

одним мотивом. Вона є результатом дії складної системи мотивів, тобто будь-яка конкретна потреба особистості може бути задоволена за допомогою різноманітних мотиваційних утворень. Мотивація свідомого вибору професії – це система спонукань, спрямованих на реалізацію потреби в оволодінні певним видом діяльності. Вона формується в людини по мірі усвідомлення нею суспільної важливості обраної діяльності і правильної оцінки своїх індивідуальних схильностей та здібностей [6, С. 57].

Тут доцільно ще сказати про основні помилки, які допускає молодь при виборі професії. Насамперед, це “фатальність вибору” професії, молода людина вважає, що вибравши один раз професію, не зможе зробити інший, здебільшого правильний вибір. Наслідком такого вибору стає нелюбов до професії, безпродуктивна діяльність. Молода людина також може обирати професію тільки тому, що їй просто подобається чи не подобається людина, яка займається таким видом діяльності.

Також небезпечно ототожнення шкільного навчального предмета з професією, молодь нездатна інколи відрізнити ці два поняття. Професії можуть бути лише асоційовані з декількома шкільними предметами [3, С. 42]. Дуже часто молодь має застарілі уявлення про характер праці, забуває про стрімкий розвиток техніки і науки.

Більшість молоді, обираючи професію, орієнтується на мотиви матеріальної вигоди, соціального престижу професії та комунікативні мотиви. Важливу роль в цьому відіграють стереотипи. Наприклад, стереотип пристижності професії. Деякі важливі професії для суспільства вважаються негідними, викликають сором (сміттєзбирач, дворник). Економіст чи психолог анітрішки не важливіший для суспільства, ніж сантехнік чи хімік. Престижність професії повинна враховуватися, але після враховування інтересів і здібностей людини. Проте ще так багато молоді робить велику помилку, обираючи професії, судячи по зовнішньому, першому враженні про неї. Захопившись лише зовнішньою стороною професії, молодь помиляється в її легкості. Наприклад, за легкістю, з якою актор на сцені створює образ, стоїть напружена буденна праця. Орієнтуються на думку випадкових людей, не враховуючи свої здібності й індивідуальні якості, відсутністю запасних варіантів вибору та мотивуючи свій вибір волею вибору батьків. Невміння

й небажання розібратися в своїх особистісних якостях, незнання й недооцінка своїх фізичних особливостей, незнання основних дій, операцій і їх порядку при вирішенні та обдумуванні завдань вибору професії призводить до плачевних результатів у майбутній професійній діяльності. Молоді бракує психологічних профконсультацій, вона боїться звертатися до психологів. До таких молодих людей належать мало інформовані особистості, що потребують негайної допомоги, професійного консультування та найголовніше, втручання дорослих.

І в подальшому, для молодих людей, які вже вступили до професійного навчального закладу, проблема вибору професії не стала вирішальною. Частина з них розчарується у правильності свого вибору вже на першому році навчання, інша – на початку самостійної професійної діяльності. Деяка частина молоді після закінчення професійної школи не зможе знайти роботу за отриманою професією і поповнить ряди безробітних. Це означає, що питання вибору професії знову стане для неї актуальним. Психічне напруження, тривожність, неспокій, невпевненість в майбутньому будуть стимулювати пошук себе у світі праці.

Перед молодими людьми, які отримали професійну підготовку, постають питання працевлаштування, вирішення яких є дуже болючими. Адже наша держава не завжди може працевлаштувати молодого спеціаліста. Саме тоді настає ще один критичний період професійного самовизначення.

Для успішного навчання у вузі одного лише сформованого в школі вміння вчитися (та й то нерідко лише під безпосереднім керівництвом вчителя) вже недостатньо. Важливо, щоб студент не просто вмів вчитися самостійно, а спрямовував свою творчу пізнавальну активність на життєве самовизначення й професійне самоствердження. Пізнавальна мотивація, інтерес до професії та її опанування — один із найважливіших факторів успішного навчання студентів. Результати, отримані в деяких дослідженнях із педагогічної психології, дозволяють стверджувати, що висока позитивна мотивація може відігравати роль компенсаторного фактора за умови недостатньо високого рівня розвитку спеціальних здібностей чи прогалин у необхідних знаннях, вміннях і навичках студента. У зворотному ж напрямку такої компенсаторної залежності не спостерігається. Це означає, що ніякий високий рівень інтелектуальних

здібностей студента на може компенсувати низьку його навчальну мотивацію та безпосередньо сприяти успішній навчально-професійній діяльності. Усвідомлення визначального значення мотивації для навчальної діяльності призвело до формулювання принципу мотиваційного забезпечення навчального процесу [3].

Список використаних джерел

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1978.
2. Занюк С.С. Психологія мотивації. – К.: Либідь, 2002. – С. 267.
3. Зеер Є.Ф. Психологія професій. – М.: Мир, 2006. – С. 32.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – С-Пб.: Питер, 2002. – 512 с.
5. Козловский О.В. Как правильно выбрать профессию: методики, тесты, рекомендации. – Донецк: “БАО”, 2008. – С. 23.
6. Коць М.О. Мотивація професійного самовизначення першокурсників – майбутніх психологів // Практична психологія та соціальна робота. – №9. – 2007. – С.57.
7. Кряж І.В. Психологічні основи профконсультування та профвідбору: Навчально-методичний посібник. – Х.: Видавництво Харківського національного університету ім. В.М. Каразіна, 2001. – 57 с.
8. Павлютенков Е.М. Формирование мотивов выбора профессии. – К.: Школа, 1994. – С. 34
9. Сенченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль “Направленность” (Лекции, практические занятия) – К.: Миллениум, 2004. – 521 с.
10. Чорна І.М. Психологічні особливості організації профорієнтаційної роботи в школі. – Тернопіль: ТДШ. – 1995. – С. 76.

Fundamental motivational causes of professional youth’s self-determination (interest, needs, enthusiasm, family basements) are determined in the item.

Key words: motivation, motive, interest, professional self-determination.

Отримано: 30.09.2008.